

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.4.2>

Короєд С. О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

ОКРЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД

Анотація. Розглядаються соціальні гарантії (пільги), які держава встановила військовослужбовцям призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період. Наголошується на запровадженні законодавцем окремих гарантій в сфері цивільних матеріальних і цивільних процесуальних відносин, які пов'язані зокрема зі звільненням від цивільно-правової відповідальності військовослужбовців як "мобілізованих позичальників" (майнові цивільно-правові гарантії), та створенням умов особистого належного здійснення процесуальних прав і обов'язків в цивільних (адміністративних, господарських, окрім провадження у справах про банкрутство) справах (процесуальні гарантії). У зв'язку з цим практичний інтерес становить питання часових меж дії зазначених гарантій та визначення суб'єктів відповідних правовідносин, на яких поширюється їх дія. Тому метою статті є проведення науково-практичного аналізу відповідних положень законодавства, якими були встановлені вказані гарантії, і судової практики його застосування. Зазначається, що вищевказана цивільно-правова гарантія захисту майнових інтересів військовослужбовців в особливий період була закріплена у п. 15 ст. 14 Закону "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". При цьому наголошується, що період, протягом якого військовослужбовець проходить військову службу під час мобілізації, на особливий період, варто визначати виходячи з роз'яснень Міністерства оборони. Зазначена гарантія стосується лише "мобілізованих позичальників" (в т.ч. резервістів) та не стосується осіб зі статусом учасника бойових дій, і не поширюється на "поручителів". В сфері процесуального права основною гарантією для військовослужбовців є можливість зупинення провадження у справі у разі перебування сторони у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан. Якщо ж військовослужбовець заперечує проти зупинення провадження із зазначеної підстави, то зупинення провадження не може бути застосовано на шкоду інтересам такої особи. Обґрунтовується висновок, що вказані гарантії мають здійснюватися виходячи із принципу диспозитивності, тобто з урахуванням волі заінтересованого військовослужбовця.

Ключові слова: гарантії, військовослужбовці, мобілізовані позичальники, позика, кредит, цивільно-правова відповідальність, проценти, штрафні санкції, зупинення провадження.

Koroied S. O. Certain civil and procedural guarantees for the protection of the interests of military personnel in a special period

Abstract. The article reviews social guarantees (benefits) established by the state for military personnel drafted for military service conscripts during mobilization for a special period. It is emphasized the introduction by the legislator of certain guarantees in the field of civil material and civil procedural relations, which are related in particular to the exemption from civil liability of military personnel as "mobilized borrowers" (proprietary civil guarantees), and establishing of conditions for the personal proper exercise of procedural rights and obligations in civil (administrative, commercial, except for proceedings in bankruptcy cases) cases (procedural guarantees). In this regard, the issue of the time limits of the validity of the aforementioned guarantees and the determination of the subjects of the relevant legal relations to which they apply is of practical interest. Therefore, the purpose of the article is to conduct a scientific and practical analysis of the relevant provisions of the legislation that established the aforementioned guarantees, and the judicial practice of its application. It is noted that the above-mentioned civil law guarantee for the protection of the property interests of military personnel during a special period was enshrined in clause 15 of article 14 of the Law "On Social and Legal

Protection of Military Personnel and Members of Their Families". It is emphasized that the period during which military personnel performs military service during mobilization, for a special period, should be determined based on the explanations of the Ministry of Defense. The specified guarantee applies only to "mobilized borrowers" (including reservists) and does not apply to persons with the status of a combatants, and does not apply to "guarantors". In the field of procedural law, the main guarantee for military personnel is the possibility of suspending the proceedings in the case if the party is a member of the Armed Forces of Ukraine or other military formations established in accordance with the law that have been converted to martial law. If the military personnel objects to the suspension of the proceedings on this basis, then the suspension of the proceedings cannot be applied to the detriment of the interests of such a person. The conclusion is substantiated that the specified guarantees should be implemented based on the principle of dispositivity, that is, taking into account the will of the interested military personnel.

Key words: *guarantees, military personnel, mobilized borrowers, loan, credit, civil liability, interest, penalties, suspension of proceedings.*

У зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан та оголошено загальну мобілізацію (строк проведення якої періодично продовжується), що є необхідним для забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань. З моменту оголошення рішення про мобілізацію (тобто з моменту введення воєнного стану) та протягом всього часу мобілізації і воєнного часу, в Україні діє "особливий період", який також включатиме час демобілізації після закінчення воєнних дій (абз. 5 ст. 1 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію").

Військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, держава встановила відповідні "соціальні" гарантії (пільги) у різних сферах суспільних відносин з метою забезпечення їх соціальної захищеності, їх соціально-економічних прав та інтересів. У зв'язку з цим науковці передусім приділяють увагу таким заходам соціального захисту інтересів військовослужбовців, як належна винагорода за службу, додаткові виплати у разі участі в бойових діях, пільги, різні види одноразових грошових допомог і компенсацій, медичне і житлове забезпечення, трудові гарантії на випадок мобілізації та демобілізації [1]. Хоча можна зустріти публікації, в яких стверджувалось, що запроваджені соціальні гарантії військовослужбовців не відповідають дійсному стану суспільних відносин у цій сфері, чинним показникам у соціальній сфері, рівню мінімальних показників соціаль-

них виплат у державі [2, с. 133]; а в інших публікаціях допускається втручання в соціальні права військовослужбовців та членів їх сімей, але воно має відбуватися виключно за принципами, які наведені в Конвенції та бути обґрунтованим [3, с. 42]).

Водночас в законодавстві України, окрім зазначених вище суто "соціальних" гарантій, було запроваджено й окремі гарантії в сфері цивільних матеріальних і цивільних процесуальних відносин, які пов'язані зокрема зі звільненням від цивільно-правової відповідальності військовослужбовців як "мобілізованих позичальників" (майнові цивільно-правові гарантії), та створенням умов особистого належного здійснення військовослужбовцями процесуальних прав і обов'язків в цивільних (адміністративних, господарських, окрім провадження у справах про банкрутство) справах (процесуальні гарантії). До речі, дещо схожі матеріально-правові гарантії від початку повномасштабного вторгнення були встановлені у пункті 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, які стосуються звільнення від відповідальності позичальника за прострочення ним грошового зобов'язання за кредитним договором або договором позики у період дії в Україні воєнного стану. Цим законодавчим новелам ми вже раніше давали науково-правову оцінку [4].

Разом з тим, запроваджені законодавцем окремі (зазначені вище) цивільно-правові та процесуальні гарантії захисту інтересів військовослужбовців в особливий період ще не стали предметом окремого дослідження і висвітлення на сторінках наукових видань, хоча подібні гарантії є необхідними для захисту інтересів військовослужбовців, осо-

бливо в період воєнного стану. Тому, на нашу думку, практичний інтерес становить передусім питання часових меж дії зазначених вище гарантій та визначення суб'єктів відповідних правовідносин, на яких поширюється їх дія, що впливає на правильне застосування зазначених гарантій саме з тією метою, з якою їх було запроваджено, з урахуванням останньої судової практики Верховного Суду, а це вимагає проведення науково-практичного аналізу відповідних положень законодавства (змін до нього) і судової практики щодо його застосування, що й ставить за мету наша стаття.

Так, основною гарантією в сфері цивільного права, яка запроваджена з метою захисту майнових інтересів військовослужбовців в особливий період, стала закріплена у п. 15 ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” пільга про те, що військовослужбовцям, які були призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період на весь час їх призову, – штрафні санкції, пеня за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, у тому числі банками, та фізичними особами, а також проценти за користування кредитом не нараховуються, крім кредитних договорів щодо придбання майна, яке віднесено чи буде віднесено до об'єктів житлового фонду (жилого будинку, квартири, майбутнього об'єкта нерухомості, об'єкта незавершеного житлового будівництва, майнових прав на них), та/або автомобіля.

Для визначення часових меж дії зазначеної пільги (з метою правильного вирішення питання щодо звільнення від нарахування штрафів, пені та процентів за користування кредитом) юридичне значення має передусім період, протягом якого військовослужбовець проходить військову службу під час мобілізації, на особливий період. Виходячи з положень листа Міністерства оборони України від 21.08.2014, початком військової служби військовозобов'язаних є день призову на військову службу у районному військовому комісаріаті (що

підтверджується відповідними відмітками у військовому квитку або довідкою про призов військовозобов'язаного на військову службу); закінченням військової служби для резервістів та військовозобов'язаних є день виключення військовослужбовців із списків особового складу військової частини, про що робиться відповідний запис до військового квитка; закінчення особливого періоду в Україні здійснюється у відповідності до рішення Президента України про демобілізацію, що визначається Указом Президента України [5]. Посилання на вказаний лист Міністерства оборони було зроблено в листі Національного банку України від 02.09.2014, в якому міститься роз'яснення про те, що для звільнення від нарахування штрафів, пені та відсотків за користування кредитом мобілізовані позичальники повинні надати банку перелік документів, встановлений зазначеним листом Міністерства оборони [6].

При цьому в одній зі справ Верховний Суд уточнив, що наведені вище положення зазначеного Закону стосуються виключно “мобілізованих позичальників”. Разом з цим, вказаний Закон не містить норм, які б звільняли позичальника від нарахування штрафів, пені та процентів за користування кредитом протягом особливого періоду у зв'язку з наявністю у нього статусу “учасника бойових дій” [7]. Отже, з цього випливає, що вказана гарантія поширюється саме на всіх діючих військовослужбовців, призваних у зв'язку із мобілізацією, і саме на час їх служби в особливий період, і не пов'язана із наявністю якогось іншого правового статусу.

При цьому варто зауважити, що дія вищевказаної гарантії, передбаченої п. 15 ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” поширюється в особливий період також й на осіб, які проходять службу в резерві, тобто є резервістами. Як роз'яснив Верховний Суд, вказана норма поширюється на військовослужбовців з початку і до закінчення особливого періоду, а на резервістів та військовозобов'язаних – з моменту призову під час мобілізації і до закінчення особливого періоду, на час проходження військової служби [8].

Водночас додатково варто звернути увагу, що вказана гарантія стосується виключно такого учасника цивільних відносин, як “позичальник”. Водночас “поручителів” норма п. 15 ст. 14 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” не стосується з огляду на відсутність кредитних зобов’язань між банком та поручителем [9]. Хоча тут можливо було б доцільно поширити подібні гарантії й на “мобілізованих поручителів”, проте в дещо усіченому вигляді, наприклад у вигляді відстрочення сплати ним процентів та/або штрафних санкцій на особливий період. Адже після ухвалення судом рішення про стягнення боргу за договором позики/кредиту з позичальника і поручителя, останній стає солідарним боржником. А суть запроваджених у п. 15 ст. 14 вказаного Закону гарантій, на нашу думку, як раз й полягає у захисті майнових інтересів саме боржників – військовослужбовців, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період.

При визначенні меж дії особливого періоду в розумінні Закону “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, варто виходити з того, що за змістом наведених в Законі визначень, навіть за невведення у країні воєнного стану, особливий період, початок якого пов’язаний з моментом оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової чи прихованої), хоч і охоплює час мобілізації, однак не може вважатися закінченим лише зі спливом строку, протягом якого підлягали виконанню визначені у відповідному рішенні про мобілізацію заходи. Особливий період закінчується з прийняттям Президентом України відповідного рішення про переведення усіх інституцій України на функціонування в умовах мирного часу [10].

Додаткові гарантії військовослужбовців як позичальників в період воєнного стану (особливого періоду) встановив також й Закон України “Про споживче кредитування”. Так, в період воєнного стану (та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування) військовослужбовці Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які проходять військову службу на території України (військо-

вослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов’язаного з проходженням військової служби; члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти) визнаються “захищеними категоріями споживачів”, що покладає на кредитодавця (нового кредитора, колекторську компанію) додаткові зобов’язання, передбачені вказаним Законом, під час врегулювання простроченої заборгованості. Поряд з цим, також діють загальні гарантії прав споживачів, введені пунктом 6-1 вказаного Закону (звільнення від відповідальності перед кредитодавцем за прострочення споживачем виконання зобов’язань за договором про споживчий кредит).

В сфері процесуального права основною гарантією для військовослужбовців залишається передбачена законом можливість зупинення провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Таке зупинення діє до припинення перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції. Зазначена норма є імперативною. Водночас, як роз’яснив Верховний Суд в одній зі справ, якщо військовослужбовець заперечує проти зупинення провадження із зазначеної підстави, то інститут зупинення провадження у справі не може бути застосований на шкоду інтересам такої особи [11]. В цій справі суд врахував, зокрема, що в трудовому спорі рішення суду першої інстанції винесено на користь військовослужбовця, клопотання про зупинення провадження в апеляції подав роботодавець, позивач хоч і перебував у лавах ЗСУ, наполягав на розгляді справи, у судових засіданнях брали участь і позивач, і його представник [12].

При визначенні моменту початку перебування особи на військовій службі та моменту

припинення військової служби у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, варто керуватись вищевказаним листом Міністерства оборони [5], а також приписами ст. 24 Закону України “Про військовий обов’язок і військову службу”, з урахуванням моментів введення та припинення/скасування воєнного стану.

В одній зі справ Верховний Суд роз’яснив, що передбачена процесуальним законом вищезазначена підстава зупинення провадження у справі пов’язана не із самою обставиною введення воєнного стану, а із фактом перебування сторони у справі у складі Збройних Сил України, що переведені на воєнний стан. Вказана норма має тимчасовий характер, тобто обмежується строком перебування сторони у складі Збройних Сил України, що переведені на воєнний стан. За такої умови підстава для зупинення провадження у справі вичерпується тоді, коли участь сторони у складі Збройних Сил України припиняється. Учасник справи може припинити участь у складі Збройних Сил України ще до припинення воєнного стану, якщо така можливість передбачена законодавством [13].

Аналогічна із процесуальним законодавством нормативна конструкція міститься й у п. 4 ч. 1 ст. 263 ЦК України, де передбачено

зупинення перебігу позовної давності якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан. У зв’язку з цим наведені нами вище положення стосовно зупинення провадження в судовій справі можуть застосовуватись й при тлумаченні вказаних приписів Цивільного кодексу щодо зупинення перебігу позовної давності.

Наведені вище положення законодавства свідчать, що хоча вони й стосуються цивільних відносин, які характеризуються диспозитивністю, проте держава встановлює додаткове їх регулювання, необхідне для посиленого захисту прав та інтересів військовослужбовців як учасників таких відносин саме у зв’язку із воєнним станом, на особливий період. Водночас таке регулювання, на нашу думку, не може нівелювати принцип диспозитивності та здійснювати втручання у зазначені відносини всупереч волі чи бажанню (хоча наявність такого бажання презюмується) військовослужбовця, якщо він прямо заперечуватиме проти застосування щодо нього вказаних гарантій (зокрема, якщо він заперечуватиме проти зупинення провадження у справі або ж добровільно вирішить сплатити проценти чи штрафні санкції кредитору з метою підтримання подальших ділових відносин).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Теремецький В. І., Кельбя С. Г. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2024. Вип. 16. С. 253-259. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/469/484>.
2. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 7. С. 131-133. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/32>.
3. Макарова Т. П. Актуальність захисту прав військовослужбовців під час воєнного стану в Україні відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Публічне право. 2024. № 1 (53). С. 36-46. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/53/6.pdf>.
4. Короєд С. О. Науково-практичний аналіз законодавчих змін в сфері цивільно-правового регулювання відносин у зв’язку із воєнним станом. Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 року. Частина I. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 224-228.
5. Лист Міністерства оборони України від 21.08.2014 № 322/2/7142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0322322-14#Text>.
6. Лист Національного банку України від 02.09.2014 № 18-112/48620. URL: http://www.asmap.org.ua/info/l_18112.html.
7. Постанова Верховного Суду від 04 вересня 2024 року, судова справа № 426/4264/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665145>.

8. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2022 року, судова справа № 591/4698/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104123106>.
9. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2020 року, судова справа № 199/3051/14. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90536942>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 серпня 2020 року, судова справа № 813/402/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91520463>.
11. Постанова Верховного Суду від 15 серпня 2023 року, судова справа № 174/760/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/112896497>.
12. Чи слід зупиняти провадження, якщо сторона перебуває в ЗСУ, але справа стосується інтересів дитини. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. 08 грудня 2023, 17:49. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1523925/>.
13. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2024 року, судова справа № 852/2а-2/24. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/120609517>.